

FILOSOOF

Maandelijks uitgave van de Faculteitsvereniging Utrechtse
.Filosofiestudenten voor de Faculteit Wijsbegeerte Utrecht

Nummer 12 Jaargang 2
Blok 4 Maart 2001

:IN DIT NUMMER

Thema: Manipulatie	p.1
Mededelingen	p.2
Rooster Blok 4	p.3
FUF	
LustrumSymposium	p.4
Filosofie is één en al Manipulatie	p.5
Manipulatie en de semantische driehoek	p.5
Oorlog is aan allen gemeenschappelijk	p.6
De gebroeders	p.7
Kalender	p.8
Communicatie als manipulatie	p.10
<i>Einführung in der manipulation</i>	p.11
-Mijn eigen beweeg redenen	p.12
Manipulatie in de oudheid	p.13
De boekenkast	p.14
Het citaat	p.16

VAN DE REDACTIE

THEMA: *MANIPULATIE*

Als voorproefje bij dit thema-nummer over manipulatie heeft de redactie het uiterlijk van De Filosoof enigszins gemanipuleerd, zoals jullie aan het vorige nummer hebben kunnen merken.

Door C. van Sijl

In plaats van steunkleuren in de titelbalken op de voor- en achterpagina wordt nu het hele nummer op gekleurd papier gedrukt. Waarom? De machines waarmee we *De Filosoof* lieten printen zijn afgedankt, dus moest er een nieuwe opgezet gekozen worden. Omdat het de allerhoogste tijd was dat het nummer gedrukt ging worden, leek ons dit de beste oplossing. Tot onze grote verrassing is het resultaat erg leuk en we hopen dan ook dat jullie het net zo kunnen waarderen als wij!

Bovendien wil ik hierbij afscheid nemen van Daphne van der Nagel. Zij is nu, na meer dan een jaar onze trouwe steun en toeverlaat te zijn geweest gestopt met de eindredactie.

Dat is echter niet het enige dat zij voor ons gedaan heeft: met haar ervaring in de redactie van het scholierenblad LAKS heeft zij fantastisch geholpen met het oprichten van *De Filosoof*, zo'n anderhalf

jaar geleden. Daphne: hartelijk bedankt voor je inzet! We hopen zo nu en dan nog een stukje van je te mogen plaatsen...

Nu echter weer terug naar het thema: *Manipulatie*. Zoals overal aangekondigd staat, en wat jullie dus vast al weten, houdt de FUF op 3 april haar Lustrum-Symposium.

Wat er precies gaat gebeuren kunnen jullie in dit nummer lezen: het belooft een groot spektakel te worden, met een heus gala als spetterend slot. Maar zoals het een filosofisch symposium betaamt, mag de nodige wijsgerige inhoud en diepgang niet ontbreken.

Daarom in dit bij het symposium horende thema-nummer een uitgebreid scala aan ingezonden artikelen, waarin vele docenten van onze faculteit en natuurlijk ook de leden van de lustrumcommissie van de FUF hun licht laten schijnen over het fenomeen "manipulatie" en het motto van het symposium: *Manipulatie; op weg naar een betere toekomst.*

Veel leesplezier en tot ziens op 3 april in de senaatszaal!

¶

MEDEDELINGEN

Literatuurwijzigingen:

Inleiding in de sociale en politieke filosofie: Utopisch denken tussen modernisering en globalisering. (Blok 4, 00wb1213).

De deelnemers hoeven **niet** aan te schaffen:
M. Heidegger, *Inleiding in de Metafysica*.

Zij dienen **wel** aan te schaffen:

H.v.d.Loo/W.v.Reijen: *Paradoxen van Modernisering*.
Bussum, 1997 (Coutinho)

Geschiedenis Nieuwere Wijsbegeerte I en II (blok 3 en 4), propedeuse voltijd.

Omdat het boek van Matson (*A new History of Philosophy, vol. 2*) niet langer beschikbaar is wordt de volgende literatuur gebruikt voor de voltijd cursussen Geschiedenis Nieuwere Wijsbegeerte I en II :

Richard H. Popkin (ed), *The Pimlico History of Western Philosophy*. London: Pimlico, 1999.
ISBN: 071266534X. Prijs ca. Fl. 75,-. Paperback, ca. 850 blz.

Om er voor te zorgen dat de boekhandel tijdig bijbestelt is het raadzaam zo spoedig mogelijk een exemplaar te reserveren.

OPROEP

Beste filosofiestudent,

Een docente van Ontwikkelingspsychologie benaderde mij met het verzoek een student te werven voor de volgende klus, waarvoor waarschijnlijk 1 studiepoint "studievaardigheden" (helaas geen geld) te verdienen valt, in overleg met ondergetekende.

Het betreft een boek van de hand van deze docent: Tecla Rondhuis, over kinderfilosofie. In dit boek bevinden zich 50 filosofische gesprekken met kinderen.

De auteur schreef een index waarin de denkstijlen, redeneerstijlen die de kinderen volgen geïndexeerd zijn. De klus bestaat er in om die index te checken, dat wil zeggen: te checken of de redeneerstijlen adequaat getypeerd zijn.

Neem contact op met mij (Rob van Gerwen) of de docent bij Ontwikkelingspsychologie als je geïnteresseerd bent:
t.rondhuis@fss.uu.nl

Er is haast bij, dus reageer per onmiddellijk.

Vriendelijke groet,

Rob van Gerwen,
secr. PF

Roosterwijzigingen:

Het college **Grondslagen van de Kennisrepresentatie** (blok4), docenten dr. M. Lievers en drs. M. Janssen, is in verband met bezwaren van CKI voltijdbasisdoctoraalstudenten van de donderdagavond verschoven naar maandag en donderdag van 15.00 - 17.00 uur.

Studenten die hierdoor in de problemen komen kunnen contact opnemen met de docent.

I.v.m. ziekte van Prof. dr. W. Van Reijen zal de propedeuse-cursus **Inleiding Politieke en Sociale Filosofie** gegeven worden door een aantal docenten van de faculteit. Hieronder volgt een overzicht:

Deel 1: Historische achtergronden bij de hedendaagse politieke en sociale filosofie.

Week 1: Prof. dr. K. Schuhmann over Hobbes
Week 2: Prof. dr. T. Verbeek over Rousseau
Week 3: Prof. dr. K. Schuhmann over Hegel

Deel 2: Prof. Dr. J. Bransen: systematische inleiding in de hedendaagse politieke en sociale filosofie.

Week 4:

Het sociale: individu en gemeenschap;

Het politieke: de legitimering van macht.

Week 5:

Modernisering als sociaal politiek proces;

Paradoxen der modernisering

Week 6:

Een post-moderne evaluatie;

multiculturalisme, tolerantie en zelfbegrip.

N.B. voor de voltijd cursus het volgende:

Naast deze collegereeks loopt een, daar nogal onafhankelijk van opererende, werkgroep, o.l.v. Daan Evers, waarin de reader bestudeert wordt.

Op donderdag 15 maart vervalt het voltijd hoorcollege.

Coördinator voor deze cursus is Prof. Dr. J. Bransen,
e-mail: jan.bransen@phil.uu.nl, tel: 030 - 2532090.

De **vervolgdoctoraal cursus Capita Selecta Politieke Filosofie Heidegger** zal, om de bovengenoemde redenen, door dr. A. Verbrugge, verbonden aan de Faculteit Wijsbegeerte van de Rijksuniversiteit Leiden, verzorgd worden.

De colleges beginnen op woensdag 21 maart en lopen door tot en met 25 april.

ROOSTER BLOK 4

PROPEDEUSE

	maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag
11.00 - 9.00		Inl. Pol. en Soc. Filosofie coördinator: Bransen BG: 043		Inl Pol.en Soc.Filosofie coördinator: Bransen BG: 043	
13.00 - 11.00	GNW II Schuhmann BG: 043	Inl Pol.en Soc.Filosofie WG BG: 043	GNW II (Leescollege) Steenbakkers BG: 043	Inl. Pol. en Soc. Filosofie Vaardigheden-onderwijs BG: 043	GNW II Schuhmann BG: 043
15.00 - 13.00			GNW II Vaardigheden Steenbakkers BG: 043		
	<i>N.B. 14.00 - 17.00 uur</i> Inl. Programma ontwerp Scheerder BG: 467 m.u.v. 12/3: 043				
Deeltijd 22.00 - 19.00		Inl. Pol. en Soc. Filosofie coördinator: Bransen CGZ: F125			

BASISDOCTORAAL

	maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag
11.00 - 9.00		V. W. Antropologie Bransen B.G. 465			
13.00 - 11.00	<i>N.B. 11.00 - 14.00</i> Het goede leven van der Lecq BG: 467				
15.00 - 13.00					
17.00 - 15.00	Vrijheid & Moraal i.d. ** Nieuwere Wijsbegeerte Verbeek BG: 465				
Avondcolleges 22.00 - 19.00				Vrijheid en Moraal in ** de Nieuwere Wijsbegeerte Verbeek CGZ: F125	

VERVOLGDOCTORAAL

	maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag
13.00 - 11.00		Afrikaanse filosofie D. Louw T1: D		Afrikaanse filosofie D. Louw CGZ F.119 15/3: CGZ F.125 22/3: T1 C 19/4: - 29/3	Computationale methoden in de typen- theorie BG 467
15.00 - 13.00	Gesch. v. d. Esthetica II Steenbakkers BG: 465				Comput. methoden in de typentheorie BG 467
17.00 - 15.00	Grondslagen Kennisrepresentatie Lievers, Janssen Trans 1, B muv 12/3:Went, OC 103	Logische technieken Joosten *WG BG: 467	<i>17.00 - 14.00</i> Metaethiek Brom BG 465 geen col-17/4 lege; loopt t/m 24/4	Geschiedenis van de Esthetica II Steenbakkers BG: 465	Grondslagen Kennisrepresentatie Lievers, Janssen Trans 1, C muv 12/4: CGZ, F125
Avondcolleges 22.00 - 19.00	Filosofie van de gedachteninhouden van Atten CGZ G.110		<i>Vanaf 21 maart</i> C.S. Pol. Fil 2: <i>Heidegger</i> dr. A. Verbrugge CGZ: E09	.Grondslagen kennisrep T1 B 29/3: CGZ F.119 Unnik 001 12/4:	Logische Technieken HC* Joosten Unnik 202

Hoorcollege **Logische Technieken** is op de vrijdagavond; *
.de werkgroep is op dinsdag van 15.00 - 17.00 uur
De basisdoctoraalmodule **Vrijheid en Moraal in de ****
Nieuwere Wijsbegeerte wordt gecombineerd gegeven voor
de deeltijd- en voltijdstudenten. Hoorcollege is op de don-
derdagavond, werkgroep op maandagmiddag

Religieuze Kennistheorie voltijd: start 1-5-2001

april: lustrumsymposium georganiseerd door de FUF: 3
.Manipulatie, op weg naar een betere toekomst
Geen onderwijs op 26 maart (Dins), 13 april (goede vrijdag)
en 16 april (tweede paasdag)

FUF - LUSTRUMSYMPOSIUM

In 1985 is de FUF opgericht en dat gaan we, weliswaar met enige vertraging, op 3 april vieren. De lustrumcommissie is hiervoor nog druk bezig met het organiseren van een symposium en een gala.

Door I. Lukic

Symposium:

Het symposium heeft als thema: *Manipulatie; op weg naar een betere toekomst*. Vier sprekers zullen het onderwerp elk vanuit hun eigen vakgebied benaderen. Na de lezingen zullen ze met elkaar debatteren in een discussie die wordt geleid door de dagvoorzitter drs. Jan Hein Hoogstad (ex-voorzitter FUF). We stellen hen alvast aan jullie voor.

Dr. B. Garsen van de Universiteit van Amsterdam houdt een lezing getiteld: *Manipulatie in discussies*.

In discussies proberen we elkaar te overtuigen van de aanvaardbaarheid van een standpunt. Dat gebeurt als het goed is door redelijke argumenten naar voren te brengen. Soms probeert men echter gelijk te krijgen door de tegenpartij in de discussie te manipuleren. We spreken dan van drogredenen. In deze lezing zal aan de hand van enkele voorbeelden worden ingegaan op de vraag waarom drogredenen onredelijke discussiezetten zijn.

Prof.dr. M. Karskens is hoogleraar Politieke en Sociale Filosofie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Lezing: *Hoe raken we d(i)e weg kwijt?*

Er is een noodlottige begrippelijke samenhang tussen “manipulatie” en “de weg naar een betere toekomst”. Hoe moeten we denken of wat kunnen we doen om die samenhang te verbreken? Karskens zal betogen dat daarvoor een ontologie van het heden nodig is (vgl. M. Foucault; *What Is Enlightenment?*) en dat de gebruikelijke techniek kritiek hier tekort schiet.

Dr. M. Sie is voorzitter geweest van de FUF. Ze is op onze faculteit gepromoveerd en werkt nu als UD Meta-Ethiek aan de Faculteit der Wijsbegeerte van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Onderwerp van haar lezing zal zijn: *Het probleem van Autonomie*.

In de letterlijke zin van het woord betekent ‘manipulatie’ hantering. Bijvoorbeeld: de kundige hantering van instrumenten of gebruiksartikelen.

Wanneer het om manipulatie van mensen gaat heeft het woord een negatieve bijklank. Een van de redenen hiervoor is dat het een inbreuk op de autonomie van een persoon suggereert. Vraag is waarom.

Geslaagde manipulatie in het geval van mensen betekent: ‘henzelf een handeling te laten verrichten, omdat ze dat zelf willen’, waarbij datgene wat zij feitelijk doen hetgeen is dat de manipulator wil dat zij doen. Wil het onderscheid tussen gedrag

van iemand die gemanipuleerd wordt en van iemand die dat niet wordt, filosofisch helder onderscheiden worden dan moet ons begrip van autonomie duidelijk meer betekenen dan ‘het vermogen te handelen overeenkomstig de eigen wil’.

Een voor de hand liggend voorstel zou kunnen zijn het begrip zelfstandigheid toe te voegen op het niveau van de wil. Autonomie zou dan betekenen: ‘het vermogen te handelen overeenkomstig de zelfstandig gevormde eigen wil’. Filosofisch gezien is het idee van ‘een zelfstandig gevormde eigen wil’ echter een chimaera.

Rest ons een probleem: ofwel we zeggen onze intuïties omtrent het bestaan van zoiets als manipulatie vaarwel ofwel we aanvaarden een begrip van autonomie dat theoretisch bijzonder gecompliceerd is.

Prof.dr. F. Jacobs is voorzitter van de Leerstoelgroep Ethiek op het Onderwijsinstituut Wijsbegeerte van de Universiteit van Amsterdam. Omdat Prof. Jacobs door ons met enige vertraging werd uitgenodigd, was hij niet in de gelegenheid om bij het ter perse gaan van deze *Filosoof* het onderwerp van zijn lezing al gereed te hebben.

Gala:

Na het symposium is er in Café Solo (tegenover Ekko) een gala waar alle studenten, afgestudeerden, medewerkers, vriendjes en vriendinnetjes welkom zijn.

Gepaste kleding is uiteraard verplicht op dit gala. Het thema van het feest is: *What you see ain't what you get!*

DJ Daan en DJ Maarten zullen zorgen voor de muziek die door *The People's Bureau For Moving Images* (Sander Hermsen, van de Helpdesk) zal worden voorzien van videobeelden.

Het feest begint rond tien uur en duurt uiteraard tot in de kleine uurtjes.

Kaartjes voor zowel het symposium als het gala worden vantevoren, waarschijnlijk na de hoorcolleges verkocht.

Losse kaarten kosten f10,- en een passe-partout kost f15,-, dus tel uit je winst.

Meer informatie kun je vinden op www.phil.uu.nl/fuf.

FILOSOFIE IS ÉÉN EN AL MANIPULATIE

Zoals je elders in dit blad kunt lezen, viert de FUF op 3 april haar derde lustrum. Als voorproef op het symposium over manipulatie heeft de FUF de bovenstaande stelling bedacht. We verzoeken jullie om op de stelling te reageren. Stuur je reactie voor 20 maart naar fuf@phil.uu.nl en win een prijs. De inzendingen zullen door de lustrumcommissie worden beoordeeld op grond van de volgende punten: stijl, inhoud en originaliteit. De winnaar krijgt naast gratis kaartjes voor het FUF-symposium en het gala een leuke verrassing.

Door de Lustrumcommissie

Hieronder alvast enkele reacties op de stelling:

Henk Geertsema:

Filosofie is één en al manipulatie, het hangt er maar vanaf. Praktisch is het natuurlijk zo dat je met filosofische argumenten ongelooflijk kunt manipuleren in een discussie, maar noodzakelijk is dat niet. Argumenten kunnen ook functioneren in een echte dialoog. Theoretisch is filosofie noodzakelijk manipulerend als je ervan uit gaat dat filosofische analyses objectief zouden moeten zijn in de zin dat de werkelijkheid als zodanig, vanuit een 'God's Eye Point of View' weergegeven zou moeten worden. Als filosofie bescheidener is en als erkend wordt dat elke filosoof zijn eigen vooronderstellingen meebrengt, ook als hij objectief wetenschappelijk te werk probeert te gaan, dan is de stelling ook theoretisch niet noodzakelijk geldig.

Ivan Lukic:

Filosofie is een taalspel en wordt veelal in teksten bedreven. Er is een filosofisch jargon; een filosofische taal. Filosofische teksten houden zich vaak bezig met het verklaren van begrippen. Veel begrippen worden in verschillende teksten op een andere manier gebruikt. De taal verandert naarmate zij meer wordt toegepast/gebruikt. In tegenstelling tot andersoortige teksten zoals recepten, wetboeken of routebeschrijvingen beïnvloedt (= manipuleert) elke filosofische tekst de filosofische taal. Filosofie is dus één en al manipulatie, manipulatie van de taal door welke zij gevormd wordt.

Cindy de Hoop:

Op een bepaalde manier is filosofie inderdaad een en al manipulatie. Het is natuurlijk niet zo dat mensen in de filosofie gemanipuleerd worden (Hoewel?). Manipulatie heeft nogal vaak de bijklank van indoctrinatie en hersenspoelen. Hoewel filosofen hun opponenten maar al te graag willen overtuigen van hun ideeën is er in dat geval toch zelden sprake van manipulatie. Wat wel gemanipuleerd wordt zijn de vragen die aan de orde komen in de filosofie en de wijze waarop ze collectief beantwoord worden.

Filosofen denken niet zelf, maar denken allemaal in een traditie en manipuleren op die manier het verloop en de geschiedenis van de filosofie.

¶

MANIPULATIE EN DE SEMANTISCHE DRIEHOEK

De term 'manipulatie' heeft voor de meesten van ons een negatieve connotatie. Volgens Van Dale is manipulatie: iemand sturen in een richting die hij of zij eigenlijk niet op wil. Maar hoe kan men iemand manipuleren?

Door R. van der Lecq

Anders dan het woord 'manipulatie' suggereert, doet men dat in het algemeen niet met de handen, maar met woorden. Manipuleren begint dus bij het beïnvloeden van iemands kijk op de werkelijkheid d.m.v. een bepaald woordgebruik.

Nu is dat laatste een verschijnsel dat inherent is aan taal en taalgebruik in het algemeen. De klassieke definitie van de term 'betekenen' is dan ook 'een gedachte bij iemand anders oproepen'.

Zo wordt, wanneer een spreker het woord 'student' uitspreekt, in de geest van de toehoorder het corresponderende concept gevormd.

De vraag die nu voor de hand ligt is: waarin verschilt manipulatie van gewoon taalgebruik? Naar mijn mening is er in wezen geen verschil. Manipulatie is hooguit een vorm van slim taalgebruik. Wij manipuleren altijd een beetje als wij spreken, we kunnen niet anders.

In onze pogingen om de chaos om ons heen te ordenen maken

wij gebruik van woorden, die op hun beurt weer aangeven hoe wij over dingen denken. Ze zeggen dan ook vaak meer over onszelf dan over de werkelijkheid. Als kinderen die gepest worden, zich dat zouden realiseren, zouden ze zich een stuk beter voelen.

Manipulatie wordt vaak in verband gebracht met politiek. Niet ten onrechte, want de politicus is er op uit om door slim taalgebruik de tegenstander en de kiezers van zijn gelijk te overtuigen. Dat is ook zijn taak. Ook de schrijver van de onvolprezen rubriek *Schreef* in het U-blad weet dat er met taal flink wordt gemanipuleerd. Over de nieuwe Universiteits-bibliotheek:

"Maar honderdvijftig miljoen voor een boekenschuur voor alfa's en gamma's. Dat is toch idioot?"

"Als je het zo bekijkt is het inderdaad een tikkeltje begroetelijk, maar voor een creatie van de goddelijke Wiel Arets is 150 miljoen echt een peulenschil."

Manipulatie is dus eigenlijk gewoon een kwestie van het juiste woord op het juiste moment gebruiken, ervoor zorgen dat de ander de werkelijkheid op jouw manier gaat bekijken. Zo beschouwd zouden filosofen daarin moeten uitblinken.

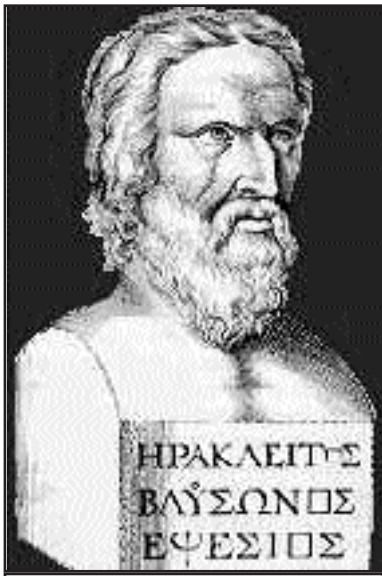
¶

OORLOG IS AAN ALLEN GEMEENSCHAPPELIJK

Het is geen overdrijving om te zeggen dat manipulatie, voorzover het manipulatie als methode betreft¹, van het begin af aan een onderdeel is geweest van de filosofie. Vanaf het moment dat filosofen begonnen te schrijven, was het dan ook niet alleen van belang wat men schreef, maar ook hoe men dat deed. De kracht van een filosofische theorie was natuurlijk voor een groot deel afhankelijk van de inherente plausibiliteit van de theorie zelf, maar voor een deel ook van de scherpte van de kritiek op andere denkers en de literaire stijl die gehanteerd werd.

Door M. van Houte

In dit stuk wil ik mij richten op Heraclitus, één van de eerste filosofen die geschreven werk achtergelaten heeft², en die zich mijns inziens meer van manipulatie bediende dan welke andere antieke filosoof ook.

Heraclitus van Efesus

Wanneer Heraclitus leefde weten we niet precies, maar zijn *akmè* wordt geplaatst in de 69ste Olympiade, oftewel tussen 504 en 501 voor Christus. Rond die tijd³ verscheen ook zijn boek *Over de Natuur*, waarschijnlijk het enige werk dat hij geschreven heeft. Het boek zelf is verloren gegaan, maar uit andere antieke bronnen hebben we nog ruim honderd fragmenten over, uiteenlopend van één woord tot enkele complete zinnen.

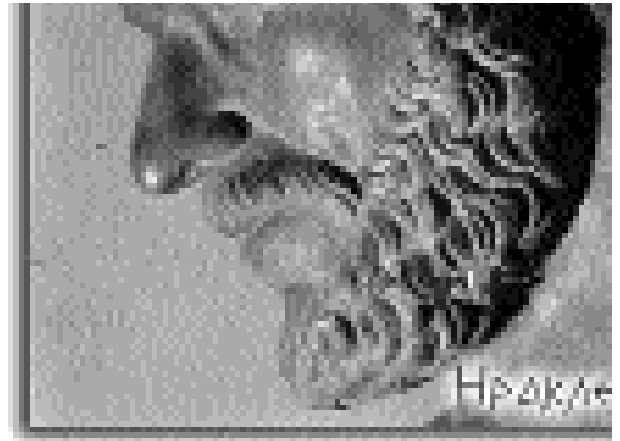
Deze fragmentarische overlevering maakt het zeer moeilijk om het

originele boek te reconstrueren, temeer omdat we niet weten hoeveel er verloren is gegaan. Wat wel uit de fragmenten afgeleid kan worden, is dat Heraclitus een begaafd schrijver was, wiens stijl en persoonlijke manier van schrijven schril afstak bij de meer objectieve, afstandelijke manier van schrijven van andere klassieke filosofen.

De filosofie van Heraclitus kan ik hier vanwege ruimtegebrek helaas niet uitleggen, maar voor het begrip van wat ik onder manipulatie bij Heraclitus versta, is een korte vooropmerking noodzakelijk: als kern van de leer van Heraclitus moet mijns inziens niet het overbekende ‘*panta rei*’ (alles stroomt) genomen worden, maar de gedachte ‘*hèn panta einai*’, oftewel ‘alle dingen zijn één’⁴.

Deze eenheid is echter de eenheid van tegengestelden, die voortdurend met elkaar strijden. Strijd is dan ook één van de basisbegrippen van Heraclitus. Het belang hiervan wordt, naar ik hoop, duidelijk uit het volgende.

Ik onderscheid drie manieren waarop Heraclitus manipulatie toepast in zijn werk. Ten eerste polemiseert hij met andere denkers, ten tweede manipuleert hij de taal (aan de hand van woordspelingen e.d.) en ten derde heeft hij, om vorm en inhoud van zijn leer te laten samenvallen, een specifieke vorm gegeven aan zijn boek. Ik wil nu ieder van deze manieren afzonderlijk bespreken.

Polemiek:

In verschillende van zijn fragmenten gaat Heraclitus tekeer tegen de denkers en dichters, die vóór hem schreven. Vooral Pythagoras, Hesiodus en Homerus moeten het ontgelden. Heraclitus werpt hen bijvoorbeeld voor de voeten dat ze, ondanks al hun feitenkennis, niet de wijsheid bezitten om de fundamentele eenheid in die veelheid van dingen te zien.

Verder wordt Pythagoras de aanvoerder der bedriegers genoemd en Homerus, die het waagde te wensen (hoofdstuk 18 van de Ilias) dat twist en strijd zouden verdwijnen (terwijl strijd voor Heraclitus de grondtoestand van alles is!), verdient het volgens Heraclitus om afgeranseld te worden.

Taalmanipulatie:

Heraclitus hanteert in veel van zijn fragmenten stijlmiddelen zoals homonymie, ambiguïteit en herhaling om zijn punt duidelijker te maken⁵. Deze stijlmiddelen zijn eigenlijk alleen goed te zien in het Grieks, maar ik wil er toch enkele noemen (in vertaling).

Zo is er het fragment: ‘De naam van de boog is leven, maar zijn werk is de dood’. Het Griekse woord (*bios*) betekent zowel ‘leven’ als ‘boog’ en deze homonymie wordt door Heraclitus aangewend om de verbondenheid te laten zien tussen twee begrippen, die elkaars tegengestelde lijken te zijn.

Een ander goed voorbeeld ligt in Heraclitus’ gebruik van het woord *logos*. Commentatoren zijn het nooit eens geweest over wat Heraclitus hier nu precies mee bedoelt. Sommigen denken dat hij er de kosmische ordening mee bedoelt, anderen denken dat Heraclitus zijn eigen boek als *logos* ziet. Het feit dat nog niemand met een overtuigend argument is gekomen voor de ene of de andere interpretatie doet vermoeden dat Heraclitus deze ambiguïteit in de betekenis zo heeft bedoeld⁶.

Specifieke vorm:

Ondanks het feit dat een reconstructie van Heraclitus' boek een welhaast onmogelijke opgave lijkt, valt er wel wat over te zeggen, juist vanwege het feit dat we fragmenten over hebben. Op grond daarvan kunnen we aannemen dat Heraclitus' boek bestond uit enerzijds aforismen en anderzijds uitspraken die doen denken aan *gnomai* (een soort gezegden), waarvan de samenhang en volgorde echter niet meer te achterhalen is.

Mijn idee is dat Heraclitus er bewust voor gekozen heeft om zijn leer in een aforistische stijl mede te delen. Heraclitus was er van overtuigd dat zijn leer, die immers zeer paradoxaal de eenheid van de tegenstellingen stelde, slechts voor enkelen te begrijpen was. Hij wilde deze leer niet alleen tot inhoud maken van zijn boek, maar ook tot vorm. Slechts diegenen, die ingewijd zijn in de leer van Heraclitus, zullen inzien dat de fragmenten niet alleen een veelheid zijn, maar op een dieper niveau een eenheid vormen, op dezelfde wijze als de wereld een eenheid is voor degenen die haar werkelijk begrijpen.

Bij het begrijpen van de leer als eenheid verdwijnt ook het verschil tussen bijvoorbeeld *logos* als orde en *logos* als verhandeling. Wie Heraclitus begrepen heeft, ziet dat er geen verschil is.

Tenslotte wil ik nog opmerken dat Heraclitus door de geschiedenis heen helaas wel vaak onbegrepen is gebleven.

Plato laat hem verkondigen dat 'alles stroomt', terwijl dit natuurlijk slechts één kant van de medaille is en Aristoteles verwijt hem te zondigen tegen de wet van non-contradictie. Heraclitus zou hen toeroepen dat honden blaffen naar diegenen die zij niet kennen.

¹ Onder manipulatie als methode versta ik alle mogelijke manieren om de eigen positie sterker te maken, uiteenlopend van het beschuldigen van tegenstanders van goddeloosheid tot het gebruik maken van de spellingscontrole.

² Hierbij dient opgemerkt te worden dat Heraclitus werk volledig verloren is gegaan. Alle fragmenten die we bezitten zijn afkomstig uit teksten van bijvoorbeeld Plato, Aristoteles, Plutarchus, Clemens van Alexandrië en Hippolytus van Rome.

³ Preciezer gezegd: ergens tussen 610 en 575 v. C.

⁴ Voor de fragmenten heb ik gebruikt: Kahn, Charles H., *The art and thought of Heraclitus*, C.U.P., Cambridge, 1979.

⁵ Dit duidelijker maken is misschien controversieel, omdat Heraclitus van oudsher gezien is als één van de meest onduidelijk en raadselachtig formulerende filosofen. Ik hoop dat uit de beschrijving van de derde manier van manipulatie duidelijk wordt waarom ik dit toch zo zie.

⁶ Evenals in noot 5 verwijs ik voor de reden waarom Heraclitus dit zou doen naar het derde punt.

¶

DE GEBROEDERS

Onderwijl dat de auteur naarstig op zoek is naar nieuwe elementen in het verhaal, nemen de personages Dostojevski en Tolstoj tijdelijk de regie in handen. Dostojevski kwam in het vorige verhaal op een idee. Tolstoj zou de lezers kunnen vermaken met een verhaal. Tolstoj vervolgt in dit verhaal dat verhaal. Dostojevski vat het verloop tot dusver even kort samen: er was een oproer ontstaan in het bos, omdat de zon te kennen had gegeven niet meer te willen schijnen. De bewoners van het bos namen daar echter geen genoegen mee...

Door R. den Dikken

De zon had het pleidooi van de ezel aangehoord. Het drong goed tot haar door. Als zij niet meer zou schijnen, zou het nog kouder worden. En juist die koude viel haar op dit moment zo zwaar. En als het nog kouder zou worden dan het nu al was, dan zou dat alleen nog maar meer reden vormen om niet meer te gaan schijnen.

De ezel vervolgde zijn betoog. "Weet je, zon, dat jij voor mij de enige reden bent om uit mijn hok te komen en te gaan wandelen door het bos? Jij hebt aantrekkingskracht. Als jij schijnt, dan word ik vrolijk, dan krijg ik weer zin in het leven. En heel soms, ik durf het bijna niet toe te geven, maar heel soms maak ik zelfs een huppel, alleen maar omdat jij zo heftig aan het stralen bent."

"Oh," zei de zon. Meer wist ze niet te zeggen. Ze werd ook wel een beetje verlegen van wat de ezel allemaal tegen haar zei.

"Ja," ging de ezel verder, iets moediger, omdat zij hem niet uitgelachen had, "kijk, sommige dieren lopen in het bos en blijven daar wandelen, totdat het gaat regenen. Pas dan gaan zij weer naar binnen. Voor hen is de regen een reden om niet meer te wandelen in het bos. Dat begrijp ik wel. Ik vind het ook niet leuk als het regent."

"Ik ook niet," zei de zon, "want de regen houdt mijn zonnestralen tegen die bestemd waren voor de bewoners van het bos." "Daar wil ik juist naar toe," reageerde de ezel. Hij merkte aan het antwoord van de zon dat zij hem begreep. "Want als ik aan die dieren vraag waarom ze buiten zijn, dan antwoorden ze mij alleen maar dat er geen reden is om naar binnen te gaan. Terwijl ik juist op zoek ben naar een reden om naar buiten te gaan. En dat ben jij!"

De zon liet hetgeen de ezel tot haar gezegd had goed tot haar doordringen. Langzamerhand ontstond bij haar het besef dat ze voorlopig maar moest blijven proberen om 's morgens te schijnen. En misschien daarna ook 's middags. Toen eindigde Tolstoj het verhaal.

¶

DE GROTE VRIENDELIJKE

Donderdag 15 Maart	Vrijdag 16	Zaterdag 17	Zondag 18
Rotterdam zie <i>De Filosoof</i> Nr.11 Delft <i>'Heroic engineering</i> Tweede congresavond. P. De Martelaere over de vrijheid van academische opleiding. 19.30 uur. / Fl. 20,- / Fl. 7,50 Techniek Museum Ezelsveldl.61 Info: 31-(0)15-2123421, eroic@oli.tudelft.nl	Leusden 16 - 17 Maart Een conferentie over de filosofische aspecten van kunstmatige intelligentie. .Tijd: 19.00 uur Kosten: conferentie fl. 120,-, .pension fl. 131,75 ISVW, Dodeweg 8, Leusden. Info: 31-(0)33-4227200, info@isvw.nl	Leusden 17 - 18 Maart Onder de titel 'Passie en persoonlijkheid' een conferentie over de mens als verlangend wezen. .uur 10.30 -,Fl. 120 conferentie .Fl. 151,25 pension ISVW, Dodeweg 8, Leusden. Info: 31-(0)33-4227200, info@isvw.nl	
Vrijdag 23 Emoties Budel Volgens de stoïcijnen is het mogelijk met een rustig gemoed keuzes te maken. Maar hoe reëel is het concept van 'de juiste keuze'? Door M. van Reijen .uur. / Fl.12,50 20.00 Centrum voor Filosofie & ,Kunst, Keunenhoek 29 P. Canters, 31-(0)495-491544, P.Canters@wxs.nl	Zaterdag 24 Augustinus Eindhoven <i>Op zoek naar de echte 'Augustinus'</i>. Een werkdag over het belang van tekstkritiek en teruggevonden preken .Aanmelding voor 17 mrt .uur. / Gratis 15.30 - 10.00 Augustijns Instituut, ,Augustijnendreef 15 Info: 31-(0)40-2463014	Zondag 25	Maandag 26 Utrecht Dies van de Universiteit .Utrecht Spinoza Drachten D.H.K. Pätzold over de <i>Tractatus Politicus</i> -,uur. / Fl.15 19.30 Nederlands Filosofisch Genootschap, Drachtser ,Lyceum, Torenstraat 28 Info: 31-(0)512-542566
Zaterdag 31 Comenius Naarden Comeniusdag in de grote kerk van Naarden. Sprekers o.a. Paul .Cliteur en Jacques Carpay Info: Comeniusmuseum, Kloosterstraat, Naarden	Zondag 1 April	Maandag 2 Socrates Delft Cornelis Verhoeven over <i>'The .secret life of Socrates</i> .uur. / Gratis 20.15 Speakers, Burgwal 45-49, Info: 31-(0)15-2783988, sg@ssc.tudelft.nl	Dinsdag 3 Utrecht LustrumSymposium FUF: Manipulatie; op weg naar .een betere toekomst Enschede Biotechnologie W. Rutten: <i>'Bio-engineering: zenuwcellen en elektronica</i> .vinden elkaar .uur. / Gratis 19.30 ,UT Campus Vrijhof/Amphitheater Tel. 053-4893321
Zondag 8	Maandag 9 Utrecht <i>Studium Generale</i> .Grijze Wijzen Generaties en de strijd tegen .taalbarrières Spreker: prof.dr. H.A. Becker (emeritus-hoogleraar .Sociologie) uur / Gratis 20.00 Faculty Club Helios	Dinsdag 10 Enschede Biotechnologie <i>DNA-technologie: mythen en 'werkelijkheid'</i> door Hans .Galjaard .uur. / Gratis 19.30 SG UT, Campus, ,Vrijhof/Amphitheater Info: 31-(0)53-4893321, m.boomsma@wmw.utwente.nl	Woensdag 11 Groningen Waarden Met zijn lezing <i>'Nietzsche's Curse'</i> opent John H. Woods een reeks van vijf lezingen over <i>'Deep disagreement: .Values on the Edge</i> .uur. / Gratis 16.30-17.30 RUG Academiegebouw, Senaatszaal, Broerstraat 5, Info: 31-(0)50-3636161

FILOSOFIEKALENDER

Maandag 19 Delft <i>'Heroic engineering</i> S. Florman over techniek als integraal onderdeel van onze westerse cultuur. Michael Davis over de eigen identiteit van de ingenieur. uur / Fl. 20,-/ Fl. 7,50 19.30 Tech. Museum Delft, Ezelsveldlaan 61, Info: 31-(0)15-2123421	Dinsdag 20 Utrecht Studium Generale <i>?Science of sciencefiction</i> Nanotechnologie. Op weg naar een moleculaire bouwdoos. Spreker: dr. A. ten Wolde (secr. technologiebeleid VNO-.NCW) uur / Gratis 20.00 Academiegebouw Senaatszaal	Woensdag 21 Arnhem In de lezing <i>'Treinreis naar de toekomst - pleidooi voor proefondervindelijk filosoferen'</i> staat de rol van filosofie binnen de universiteit centraal. Door Sander Griffioen. .uur. / Fl. 15 20.00 Restaurant Haarhuis, ,Stationsplein 1 Info: 31-(0)20-4449292, vupodium@dienst.vu.nl	Donderdag 22
Dinsdag 27 Enschede Wittgenstein Menno Lievers met de lezing <i>'Alsof we een kapot spinnenweb met onze vingers moeten herstellen - Wittgensteins opvatting van wijsbegeerte'</i>. .uur. / Gratis 19.30 Studium Generale UT Vrijhof/Amphitheater Info: 31-(0)53-4893321	Woensdag 28 Alkmaar Lezing als op woensdag 21 .uur. / Fl. 15 20.00 Restaurant Nieuw Koekenbier, Kennemerstraatweg 16 Nietzsche Venlo A. Labrie over <i>'Het zuivere en het onzuivere volgens Nietzsche'</i>. 20.00 uur. / Gratis Café Central, Markt 22, Info: 31-(0)43-3883545	Donderdag 29	Vrijdag 30
Woensdag 4	Donderdag 5	Vrijdag 6	Zaterdag 7
Donderdag 12	Vrijdag 13 Goede vrijdag	Zaterdag 14	Pasen Zondag 15

COMMUNICATIE ALS MANIPULATIE

Voor succesvolle communicatie is het volgens Grice nodig (1) dat de spreker een reactie in de toehoorder teweeg wil brengen en (2) dat de toehoorder dit erkent en (3) dat de reactie tot stand komt dankzij deze erkenning. Communicatie is dus manipulatie.

Door C. Ierna

Op een avond zitten we allemaal gezellig aan tafel. “Wil je me het zout aangeven?” Het zout wordt aangegeven. “Dankjewel.” Een typisch geval van succesvolle manipulatie. Door middel van woorden laat ik anderen dingen doen. Ik geef slechts de geschikte stimulus aan en prompt volgt de gewenste respons. Manipulatie wordt vaak als intrinsiek slecht gezien, maar ik zou graag willen weten welke definitie van manipulatie dan gehanteerd wordt.

Ma-ni-pu-la-tie <de ~(v.); ~s>
0.1 het toepassen van kunstgrepen, meestal om iemand te bedriegen. **0.2** het ongemerkt beïnvloeden. **2.1** *genetische* ~ het bewust beïnvloeden van erfelijk materiaal.

(Bron: Van Dale)

Zo zo, heel interessant. Een opmerking: ‘meestal om iemand te bedriegen’ slaat op het gewoonlijke gebruik, maar dat zoeken we dus niet. We zijn op zoek naar de wezenlijke betekenis van de term. De *langue*, niet de *parole* om met De Saussure te spreken, de *competence* niet de *performance*.

Het is dus duidelijk dat het iets met beïnvloeden te maken heeft, maar behalve in het gewoonlijke gebruik van de term, is er in de definitie niets terug te vinden van negatieve connotaties. ‘Het ongemerkt beïnvloeden’ lijkt mij niet onomstotelijk en noodzakelijk te leiden naar het slechte gebruik van manipulatie.

Bijvoorbeeld werken alle apparaten om mij heen door middel van manipulatie. Als ik een bepaald knopje op een bepaalde manier manipuleer, krijg ik de Simpsons te zien op BBC2. Als ik de toetsen van mijn toetsenbord correct manipuleer, krijg ik dit artikel op mijn scherm te zien. Knopjes, toetsen, hendels: allemaal bedoeld voor manipulatie. De apparaten die hiermee bediend worden, worden ‘ongemerkt beïnvloed’. Ze hebben geen zelfbewustzijn, dus is alles wat gebeurt per definitie

on(op)gemerkt. Het komt er op neer dat ze de responsen geven die ze geven, omdat wij dat willen en ze manipuleren, maar ze doen dit alsof het uit hun zelf komt, ‘spontaan’ zo te zeggen. Zo lijkt het tenminste op een gegeven moment voor ons, als de causale keten van het knopje naar de respons te lang en onoverzichtelijk wordt.

:Knopjes, toetsen, hendels
 .allemaal bedoeld voor manipulatie

Bij mensen werkt het net zo. Als ik het zout vraag, gebeurt er van alles in het perceptuele apparaat van mijn tafelman. Uiteindelijk krijg ik het zoutvatje, maar hoe de weg van woord naar daad precies verlopen is, daar hebben hij noch ik enig idee van. (Je hoeft het niet te kennen, om het te kunnen, toch?) Wat maakt dit tot manipulatie? Ik beïnvloed mijn tafelman met woorden om het zoutvatje van hem te krijgen. De reactie komt voor een groot gedeelte ongemerkt tot stand. Hij vraagt zich bijvoorbeeld niet af: “Waarom zou ik hem nou dat zoutvatje moeten geven?”. Hij staat er niet echt bij stil en doet, quasi spontaan, wat ik hem vraag.

Seneca, meen ik, bewees op deze manier dat ontucht met je moeder niet immoreel was, immers, het aanraken van je moeders grote teen met je pink is niet immoreel, en de rest is alleen een gradueel verschil hiermee. Iemand vragen het zoutvatje door te geven, is manipulatie. Ik vraag, hij doet, zonder erbij na te denken. Wat echter met ‘meestal om iemand te bedriegen’ bedoeld wordt, is dat wij ‘manipulatie’ vaak alleen

gebruiken om die gevallen aan te duiden, waarin de spreker graag wil dat degene die de respons moet produceren er zo weinig mogelijk bij stilstaat, want anders zou hij de gewenste respons niet produceren.

Hier krijgen we een definitieconflict. Volgens Grice zou er dan geen sprake meer zijn van communicatie. Immers moet de toehoorder erkennen dat de spreker een respons in hem wil produceren en de respons moet op grond van deze erkenning plaatsvinden. Waar ‘ongemerkt’ op slaat, moet dus iets anders zijn, dan alleen het ‘er niet bij stilstaan’. De toehoorder moet zich wel degelijk ervan bewust zijn, wat van hem verlangd wordt. De truc ligt erin dat je door middel van manipulatie iemand überhaupt een reden geeft om iets te doen.

Helemaal spontaan zou een computer dit artikel niet geschreven hebben, maar met de suggesties die ik hem geef, komt het aardig goed tot stand. Uit zichzelf zou mijn tafelgenoot mij het zoutvaatje niet gegeven hebben, omdat hij daar geen reden toe had. Als ik het hem echter vraag, krijg ik prompt het zoutvaatje. Dit gebeurt niet spontaan, maar ook niet gedwongen. Door het hem simpelweg te vragen, dwing ik hem niet om iets te doen.

Manipulatie is geen coërcitie. Juist niet. Mijn tafelgenoot is vrij om het niet te doen. Hij kan te allen tijde weigeren, uit vrije wil, om mij het zoutvaatje te geven. Alleen, als ik een goede manipulator ben, zal hij het gewoon doen. Waarom? Omdat hij er niet toe geneigd is om erbij stil te staan, dat hij geen redenen, buiten mijn vraag, heeft om te doen wat hij doet.

Mij het zoutvaatje te geven is het enige wat hem redelijk lijkt om te doen, wanneer ik het hem vraag. Daarom doet hij het, *quasi sua sponte*, bijna uit zichzelf. Het is gewoon een goede suggestie, geen bevel.

Computers kunnen niet gaan nadenken over suggesties en dienst weigeren (crashes daargelaten), dus werken suggesties hetzelfde

als bevelen. Mensen echter, met wie communicatie plaatsvindt, kunnen dat wel.

Mensen zijn zich bewust van wat hun gevraagd wordt. Ze hoeven niet meer dan een goede reden te hebben om te doen wat ze doen. Alles draait hierom: reclame, politieke campagnes, filosofische debatten. Iedereen probeert zieltjes te winnen door woorden, suggesties en argumenten.

Manipulatie inclineert zonder te dwingen, zoals de duivel. Het contract moet in volledig bewustzijn van de consequenties getekend worden uit vrije wil. Het enige wat de manipulator moet doen, is het met zodanige redenen omkleden, dat de gemanipuleerde redelijkerwijs niet anders kan, dan doen wat hem gevraagd wordt.

Alle communicatie berust op manipulatie. Ik schrijf om in jullie een bepaalde reactie teweeg te brengen, namelijk jullie te vermaken, te onderhouden, en misschien jullie kritisch te laten zijn over wat jullie gevraagd wordt. Vooral waarom jullie iets zouden moeten doen wanneer het jullie gevraagd wordt, behalve dan omdat de spreker / schrijver dat wil.

EINFÜHRUNG IN DER MANIPULATION

Wellicht door manipulatie alleen kan men de zoektocht naar de oorsprong aanvangen. En nu een nieuwe onbevangen generatie opstaat en zich laat inleiden (einführen) tot de wandeling door het voor hen uitstreckende glooiende landschap van een Nieuw Tijdperk, waarbij de geschiedenis en het rode land van de immer ondergaande zon wordt achtergelaten, krijgt de inleiding zelf gestalte¹.

Door C. de Hoop en K. van Gilst

Treffend in deze, veelal symbolische, inleidende wandeling zal de door manipulatie veroorzaakte eenheid bij de onbevangen aanvangers zijn. De eenheid is echter nog niet volledig. Geraakt door hun ongenoegen jegens de manipulatieve tirannie, vluchten zij in de geborgenheid van elkanders gezelschap (*Gesellschaft*).

Al wandelende, sprekende en zoekende verworven zij zo tot gezellen van de Nieuwe Generatie.

Er bestaat een dialektische verhouding tussen de onbevangen aanvangers en hun tirannen. Het proces van inleiding brengt de gezellen van de Nieuwe Generatie voort, waarbij het absolute heil ligt in het gezelschap. De nadruk zal hierbij liggen op de zoektocht, omdat er reeds in het achtergelaten land diverse valse

gezelschappen zijn opgestaan en aanhang hebben gevonden en zij deze nu moeten vermijden. In plaats van de strijd aan te gaan tegen de oude leer, formuleren zij een nieuwe taal waardoor zij zullen binnentreden in het Nieuwe Land.

De samenkomst in Rijsweerd (*die reine Wehrung*), de plaats waarin de manipulatieve tirannie is ontstaan en weer tenonder zal gaan om uiteindelijk het gezelschapspel der gezellen zijn

voltooiing te laten bereiken, heeft deze nieuwe taal tot gevolg. In deze taal zal de door ongenoegen ontstane kritiek gearticuleerd worden en dit zal er voor zorgen dat de gezellen zich tevens kunnen - en willen - onderscheiden van de aanvangers zonder aangezicht en aanzien.

Ten aanzien van hetgeen gezegd moeten wij u er op wijzen dat de Tijd van aanvangen snel naderbij komt. Keert u zich om en zie aan het Nieuwe Land; volg ons en versterk ons in het laten verrijzen van de Nieuwe Generatie gezellen uit de stoffige contreien van het land van de immer ondergaande zon. Kortom: sta op en loop.

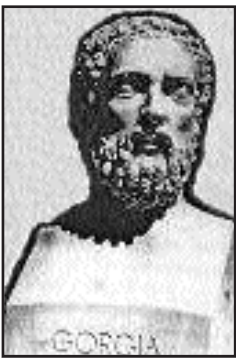
¹ hermeneutische ervaringen 'inleiding augustus 2001'

MANIPULATIE IN DE OUDHEID

Etymologisch gezien is manipulatie afkomstig uit het Latijn, maar de meesters van de verbale manipulatie waren Grieken: de sofisten. In de vijfde eeuw voor Christus, die als een Verlichting avant la lettre beschouwd kan worden, brachten zij ethiek en politiek in het middelpunt van het filosofische debat. Hoewel sophistês oorspronkelijk een neutrale term voor "deskundige" was, heeft met name de felle kritiek van Plato voor de negatieve bijklank gezorgd die het woord nog steeds heeft. In zijn dialogen laat hij Socrates de pretenties van de sofisten te lijf gaan, die - aldus Plato - de moraal corrumpeerden door met retorische trucjes knollen (schijn) voor citroenen (waarheid) te verkopen.

Door P. Wierenga

Pas in de negentiende eeuw kwam hun rehabilitatie, met name dankzij het werk van de Britse historicus Grote, die in de sofisten voorlopers van de moderne democraten en liberalen zag. Maar wat leerden deze mannen nu eigenlijk, en waar kwam deze beweging vandaan?

:Gorgias
"Het woord
is een
machtig
heerser"

Het ontstaan van de sofistiek wordt meestal in verband gebracht met de ontluikende democratie - waar het politieke succes afhing van overredingskracht in de volksvergadering, zodat het belangrijkste wapen van de burger in zijn (sorry dames, alleen mannen telden mee) retorische vaardigheden gelegen was. Ook het karakter van de Griekse rechtspraak had invloed - hier was het vooral zaak om aannemelijk te maken waarom iemand die ene misdaad juist wel of niet gepleegd zou hebben. Nadat in verband met juridische processen de eerste beginselen van de retorica op Sicilië ontwikkeld waren, werd al snel duidelijk dat het "woord een machtig heerser" was (aldus Gorgias).

Tenslotte moeten we ook de invloed van de natuurfilosofen niet onderschatten, die de moed hadden om met hun naturalistische verklaringen het mythisch-religieuze wereldbeeld te "onttoveren" en daarmee de weg vrij baanden voor rationele verklaringen van het ontstaan van samenleving, religie en moraal.

De eerste en inderdaad de beste sofist was Protagoras (490-415 v.Chr.), uit Abdera in Noord-Griekenland. Hij onderwees zijn leerlingen "zowel het beheer van hun eigen zaken, als het spreken en handelen in politieke aangelegenheden", zoals hij het in Plato's naar hem genoemde dialoog onder woorden brengt. Belangrijkste onderdeel van dit onderricht was de retorica: hij leerde dat elke zaak twee kanten heeft en dat het de kunst is om het zwakke argument te laten zegevieren over het sterke. Dit uitgangspunt had een fundament in zijn moreel en kentheoretisch relativisme, bekend van zijn beroemde *homo mensura* stelling: "de mens is de maat van alle dingen". Elke mening is

waar voor degene die deze mening erop na houdt, zowel individueel als collectief. Dat wil echter niet zeggen dat alle meningen even nuttig zijn, en zoals het de kunst is van de arts om de juiste behandeling voor de patiënt te vinden, zo is het de kunst van de redenaar om het volk van de juiste wetgeving of het beste beleid te overtuigen - met als middel hiertoe de retorica.

Het contact met andere volkeren had de ogen van de Grieken geopend, toen zij bijvoorbeeld ontdekten dat incest geen taboe was voor de Egyptenaren. Sommige sofisten, zoals Antiphon en Callicles, trokken hieruit de conclusie dat moraal niet meer is dan *nomos*, ofwel conventie, die je alleen maar hoefde te volgen in zoverre die niet strijdig was met de eisen van de natuur (*physis*) - waarmee met name het eigenbelang bedoeld werd. Andere sofisten, waaronder Protagoras, erkenden weliswaar het relatieve karakter van de moraal, maar meenden dat deze toch onontbeerlijk was voor een goed functionerende samenleving en kozen daarmee partij vóór *nomos* en tégen *physis*.

Protagoras illustreerde deze positie met een briljante mythe over het ontstaan van de samenleving, waarin de arme mens - na eerst ten prooi gevallen te zijn aan de veel sterkere wilde dieren - zich ter bescherming organiseerde in samenlevingen. Helaas ontbrak de politieke deugd van de rechtvaardigheid nog, zodat de mensen nu elkáár de hersens insloegen - en bijna zou de mensheid uitgestorven zijn, tot Zeus ingreep en alle mensen deel liet hebben aan *dikê* ("rechtvaardigheid") en *aidôs* ("respect"). Vervolgens liet Protagoras zien dat ook in zijn tijd nog iedereen voortdurend bezig was om elkaar te socialiseren, door middel van opvoeding, onderwijs, wetgeving en dergelijke, om maar te zorgen voor een goed functionerende samenleving - en het enige wat hijzelf pretendeerde, was dat hij hieraan net dat beetje kon toevoegen wat iemand tot een excellente burger maakte.

Toch moest Protagoras uiteindelijk Athene ontvluchten, toen hij aangeklaagd werd, omdat hij geschreven had dat hij niet wist of de goden bestonden, noch hoe ze eruit zagen, omdat daarvoor het onderwerp te onduidelijk en het menselijk leven te kort was. Op de vlucht leed deze eerste agnosticist schipbreuk en verdronk...

Protagoras' werken zijn op enkele fragmenten na verloren gegaan, zoals ook die van de overige sofisten, maar hun prestaties op het gebied van retorica en argumentatieleer zijn verwerkt door de grote systematisator Aristoteles, die een apart werk wijdde aan de bestrijding van sofismen, ofwel drogredenen.

Wie meer wil weten over mannen als Protagoras, Gorgias, Hippias, Prodicus en overigen, verwijs ik naar het uitstekende werk *The Sophists* van Guthrie, en waarschuw ik voor de ondeskundige inleiding bij de Nederlandse vertaling van sofist-fragmenten, *De mens, maat van alle dingen* van R. Bakker.

Tot slot nog een mooi staaltje van manipulatie: Protagoras daagde ooit eens een leerling voor het gerecht, omdat deze nog niet betaald had voor zijn cursus. De afspraak was namelijk dat diezelfde leerling pas hoefde te betalen, wanneer hij zijn eerste proces gewonnen had - wat bij deze geschiedde...

MIJN EIGEN BEWEEGREDEKENEN

Sinds een week of drie word ik vele malen per dag bij het checken van mijn email lastig gevallen door een bericht dat alsmaar in mijn 'in-box' blijft staan. Natuurlijk komt dat, doordat ik het bericht nog alsmaar niet verwijderd heb, maar dat komt weer doordat ik het pas met instemming kan verwijderen als ik het bericht beantwoord heb. En tot nu toe heb ik dat nog niet gedaan.

Door J. Bransen

"FUF-symposium" staat er in de 'Subject-header', en in het bericht vraagt Ivan Lukic of ik een korte bijdrage wil schrijven voor een themanummer van *De Filosoof* dat over manipulatie zal gaan. Dit naar aanleiding van het FUF-symposium dat ook over manipulatie zal gaan.

Het bericht werkt me erg op mijn zenuwen; ik voel me erdoor gemanipuleerd en daarom moet het er maar eens van komen: ik gooi het weg, zodra ik dit stukje verstuurd heb. Waarom voel ik me gemanipuleerd? En is dat wel terecht?

Blijkbaar heb ik het gevoel dat ik niet alle touwtjes in eigen handen heb, of, in ieder geval, dat zo'n akelig klein berichtje, ogenschijnlijk zonder mijn toestemming, aan één van de touwtjes trekt waarmee ik bestuurd kan worden.

Maar waar hangen die touwtjes dan waarmee ik bestuurd kan worden? En hoe is het mogelijk dat ik ze niet allemaal in eigen handen heb, of, anders gezegd, hoe is het mogelijk dat een e-mailbericht in mijn 'in-box' aan die touwtjes van mij kan trekken?

In de wereld van de morele psychologie is de scheidslijn tussen manipulatie en deliberatie in sommige gevallen een heel subtiele. Beiden hebben met beweegredenen te maken, en beweegredenen zou je kunnen beschouwen als de gewichten die aan de touwtjes hangen die mij sturen.

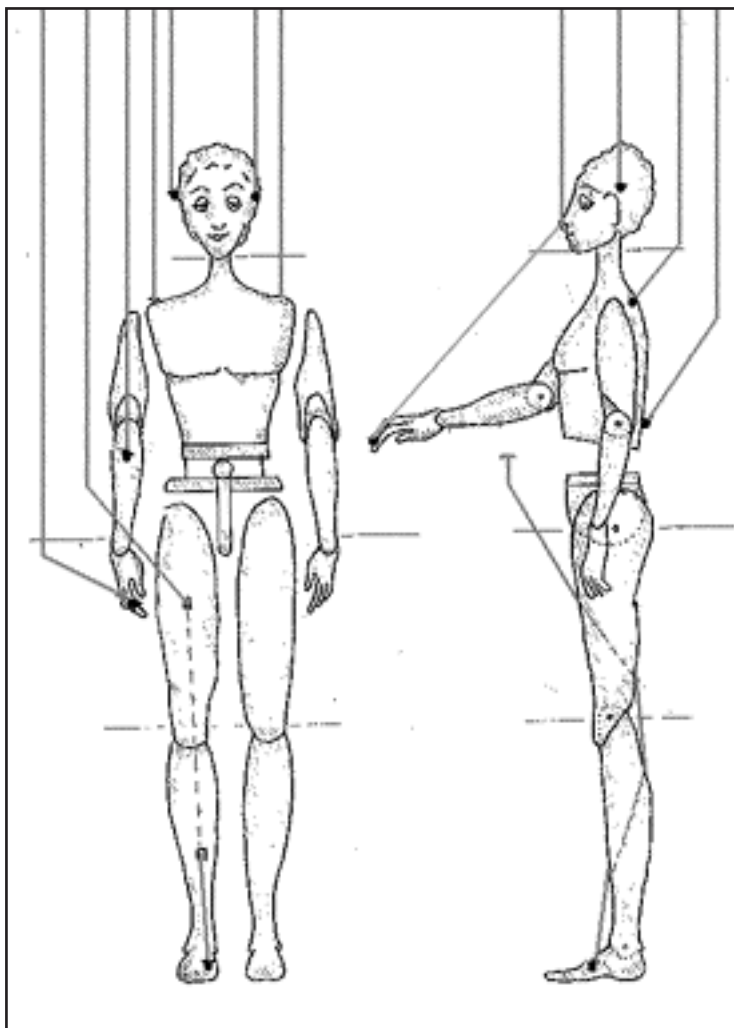
Als ik delibereer, heb ik de indruk, of de overtuiging, of zelfs de gerechtvaardigde overtuiging dat de gewichten door mij aan die touwtjes zijn gehangen, of eventueel daar, met mijn toestemming, aan gehangen zijn.

Mijn beweegredenen zijn mijn beweegredenen. Maar als ik gemanipuleerd wordt, dan zie ik de gewichten niet die aan die touwtjes hangen, dan ken ik mijn eigen beweegredenen niet, en dan is het doorgaans ook zaak dat ik deze beweegredenen niet ken, omdat ze hun aantrekkingskracht verliezen als ik ze wel zou kennen

Als ik gemanipuleerd wordt, is er met andere woorden altijd een ander in het spel die aan mijn touwtjes trekt, en die mij zo voor zijn of haar karretje spant. (In het buitengewoon interessante geval van het zelf-bedrog is het mogelijk dat ik zelf die ander ben, maar deze formulering laat al zien hoe moeilijk het is helder na te denken over dit fenomeen.)

Word ik nu gemanipuleerd door dat berichtje in mijn 'in-box'?

Er zijn redenen om te denken van niet. Ik wil het immers zelf

***ALS IK GEMANIPULEERD WORDT,
IS ER MET ANDERE WOORDEN
ALTIJD EEN ANDER IN HET SPEL
DIE AAN MIJN TOUWTJES TREKT,
EN DIE MIJ ZO
VOOR ZIJN OF HAAR KARRETJE SPANT.***

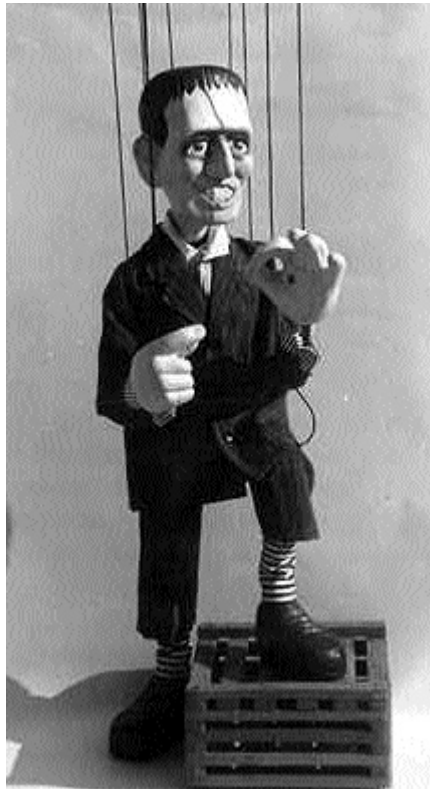
niet verwijderen, of, althans, alleen maar nadat ik eerst dit stukje heb geschreven en verstuurd. En ik heb ogenschijnlijk mijn eigen beweegredenen voor deze onwil.

Bovendien oefent dat berichtje zijn aantrekkingskracht alleen maar uit doordat en voor zover ik er nota van neem. Het is bij de gratie van mijn kennis ervan dat het berichtje überhaupt een beweegreden kan zijn. Dus ook aan de voorwaarde van de onzichtbare beïnvloeding lijkt niet voldaan.

Vervolg: zie ommezijde

Maar stel dat er hier iets subtielers aan de hand is. Stel dat dat berichtje helemaal mijn beweegreden niet is. Stel dat de werkelijke beweegreden mijn karakter is, of, preciezer, de dwangmatige plichtsbetrachting waar ik aan lijd. En stel dat Ivan Lukic dat weet, en juist daarom dat berichtje gestuurd heeft. Stel dat hij wist dat er in de krochten van mijn ziel een altijd tot leven te wekken beweegreden sluimert (die vreselijke plichtsbetrachting), en dat hij die in stelling heeft gebracht met zijn berichtje, en mij daardoor iets kan laten doen waar hij (of de FUF, of *De Filosoof*) beter van wordt. Zouden we dan van manipulatie kunnen spreken?

Het ijs wordt hier dun. Want stel dat wat er in mijn karakter sluimert een verlangen naar redelijkheid is. En dat ik gemanipuleerd kan worden door mij redelijke beweegredenen te geven. Dan verdwijnt het verschil tussen manipulatie en

deliberatie als sneeuw voor de zon.

We lijken daarom een paar extra voorwaarden in te moeten voeren. En de crux lijkt te zijn dat als ik geïnformeerd zou worden over de werkelijke beweegreden, ik niet meer zou willen doen wat ik wel geneigd ben te doen zonder die informatie. En dat betekent dat de werkelijke beweegreden niet alleen mijn karakter kan zijn, maar ook het misbruik moet zijn dat daarvan gemaakt wordt door een ander. En er moet hier inderdaad sprake zijn van misbruik, wil er sprake zijn van manipulatie.

Het moet zo zijn dat iemand anders er belang bij heeft gewichten aan mijn touwtjes te hangen die niet goed zijn voor mijzelf. Daarom is opvoeding geen manipulatie, en misschien zelfs disciplineren niet.

En daarom heb ik dit stukje toch graag geschreven.

¶

DE BOEKENKAST

Er zijn twee soorten boeken die ik vaak uit de kast haal en die dus alleen al op grond van louter kwantitatieve criteria tot mijn favoriete boeken moeten worden gerekend: naslagwerken (ik heb een speciaal zwak voor woordenboeken) en kookboeken. Vooral die laatste zien er bij mij zwaar gehavend uit, omdat ze altijd op een nat aanrecht liggen, blootgesteld aan vette klodders en spatten. Het is dus niet meer dan rechtvaardig dat ik die trouwe collectie in deze rubriek nu eens in het zonnetje zet.

Door P. Steenbakkers

Systeem zit er niet in mijn verzameling kookboeken. Ze zijn op volstrekt toevallige wijze verworven. Voor dit stuk – dat immers over favoriete boeken gaat – is mijn selectiecriterium geweest dat ik aan het boek recepten heb ontleend die nog altijd op het repertoire staan. Uit elk boek heb ik ook een recept opgenomen; niet in dit stukje, dat zou te lang worden. Deze zullen te zijner tijd op de website van de FUF worden opgenomen: www.phil.uu.nl/fuf.

Toen ik als student op kamers ging, gaf mijn moeder me haar (als huwelijksgeschenk gekregen) exemplaar mee van het *Kookboek van de Amsterdamsche huishoudschool* van Wannée¹. Het leuke van dit boek, en zijn concurrent, *Het Haagse kookboek*², is dat je daar alle basisrecepten in vindt. Zo leer je als jonggehuwde, of als onervaren kamerbewoner, meteen de elementaire bereidingswijzen van alle gangbare soorten voedsel.

De oude drukken zijn interessant door de recepten voor traditionele gerechten.

Een voorbeeld is dat van een slaperig makende warme melkdrank met kruiden: *slemp*.

In ongeveer dezelfde periode kocht ik in de ramsj *De Indiase keuken* van Sheelagh van Mastrigt³. Het is een sympathiek boekje, met veel tekst en uitleg.

Daaruit heb ik vaak een vegetarische curry gemaakt: *anda curry*.

Toen ik na een niet te tellen reeks krakkemikkige behuizingen een heuse etage kreeg toegewezen (in een blok dat weliswaar voor de sloop was betemd, maar toch), kreeg ik ook mijn eerste fornuis met oven en grill. Daarbij werd een anoniem kookboekje geleverd, dat lang tot mijn favorieten heeft gehoord⁴.

Je vindt er bijvoorbeeld een succesrecept voor *smeuïge cake* in.

In het algemeen zijn heel wat aardige kookboeken geschreven als ‘gebruiksaanwijzingen’ bij apparaten of als promotiemateriaal bij producten, vaak gratis of spotgoedkoop.

Enkele jaren geleden kocht ik bij een groenteboer voor een paar gulden *Wat je van vér haalt is lekker*⁵, met informatie over zo’n honderdvijftig soorten exotische groenten en vruchten.

Een gerecht dat ik daar regelmatig uit maak is *pompoensoep*.

Reizen (voor werk of vakantie) zijn altijd een mooie aanleiding om in lokale winkels te snuffelen naar recepten en kookboeken. Ook in andere landen vind je kookboeken als die van de Amsterdamse en Haagse huishoudschool, op grote schaal ingezet als beschavingsoffensief voor de middenklassen.

In Florence schafte ik me in 1982 *Il tesoretto della cucina italiana* van Oberosler aan⁶. Ik vind het veel praktischer dan het klassieke esthetische kookboek van Artusi, de Italiaanse Escoffier⁷. Gek is wel dat Oberosler geen enkel dessert of zoet gerecht geeft; dat komt misschien door het opvoedende karakter van het boek.

's Zomers maak ik hieruit vaak de *pesto* – voor de knoflookliefhebber!

In de Franse Alpen kocht ik in 1986 het bescheiden maar magistrale *Livre des tartes*⁸. Het biedt uitstekende basisrecepten voor de elementaire deegsoorten voor hartige en zoete taarten, alsmede een keur aan toepassingen – niet, zoals zo vaak bij taarten, georiënteerd op garnering en uiterlijk (dus op slagroom spuiten), maar op eenvoud, smaak en goede ingrediënten. Uit dit meesterwerkje geef ik het recept voor *kruimeldeeg (pâte brisée)* en een klassieke toepassing daarvan: de *quiche lorraine*.

In Wales, waar ik menige vakantie heb doorgebracht, dook ik in een ver verleden in een klein postkantoorje-annex-dorpswinkel een minuscule boekje met regionale gerechten op⁹. Daaraan ontleen ik een recept voor 'swp cennin a thatws', een eenvoudige en zeer smakelijke prei- en aardappelsoep¹⁰.

¶

.C.J. Wannée, *Kookboek van de Amsterdamsche huishoudschool*. Negende, verbeterde druk. Amsterdam: Becht, [±1948] 1
Een jaartal (als dat al vermeld werd) kan ik niet achterhalen: het boek ligt uit elkaar, en de titelpagina is zoekgeraakt. Het moet uit de jaren direct na de oorlog stammen, ik vermoed 1947 of 1948. De eerste druk is van 1910. Ik heb onlangs antiquarisch nog een .18e druk aangeschaft (z.j. [±1977])

F.M. Stoll en W.H. de Groot, *Het Haagse kookboek: recepten, menu's en receptenleer*. 68e druk. Den Haag: Van Goor, Van 2
.Cleef, 1973. Eerste druk 1934

.Sheelagh van Mastrigt-Carter, *De Indiase keuken*. Bussum: Van Dishoeck, 1968 3

.*Wenken en recepten voor het gebruik van de Atag gasoven*. 11e druk. Rijswijk: VEG-Gasinstituut, 1971 4

Rita Chaillet-Kreule, *Wat je vér haalt is lekker: bijzondere groenten en vruchten uit binnen- en buitenland*. Den Haag: 5
]Promotiebureau Groenten en Fruit, z.j. [±1995

.Giuseppe Oberosler, *Il tesoretto della cucina italiana*. Sesta edizione. Milano: Hoepli, 1981 6
.Dit is een verkorte versie van Oberoslers grote *Tesoro della cucina per la mensa elegante* (1947)

Pellegrino Artusi, *La scienza in cucina e l'arte di mangiar bene*. Ik bezit daarvan een pocketuitgave, Roma: Grandi Tascabili 7
.Economici Newton, 1989

.Ginette Hell-Girod, *Le Livre des tartes*. Z.p.: Flammarion, 1980 8

.Sian Llewellyn, *The Welsh kitchen: recipes from Wales*. Swansea: Celtic Educational (Services), 1972 9

Spreek uit als 'soep kennin a thattoes', met de *th* zoals in het Engelse *thin*. Overigens moet er een circumflex op de *w* (in het 10
* .Welsh een klinker) van *swp*, maar dat is in Word onuitvoerbaar

* Noot van de Vormgever: In Quark-Xpress ook niet.

HET CITAAT

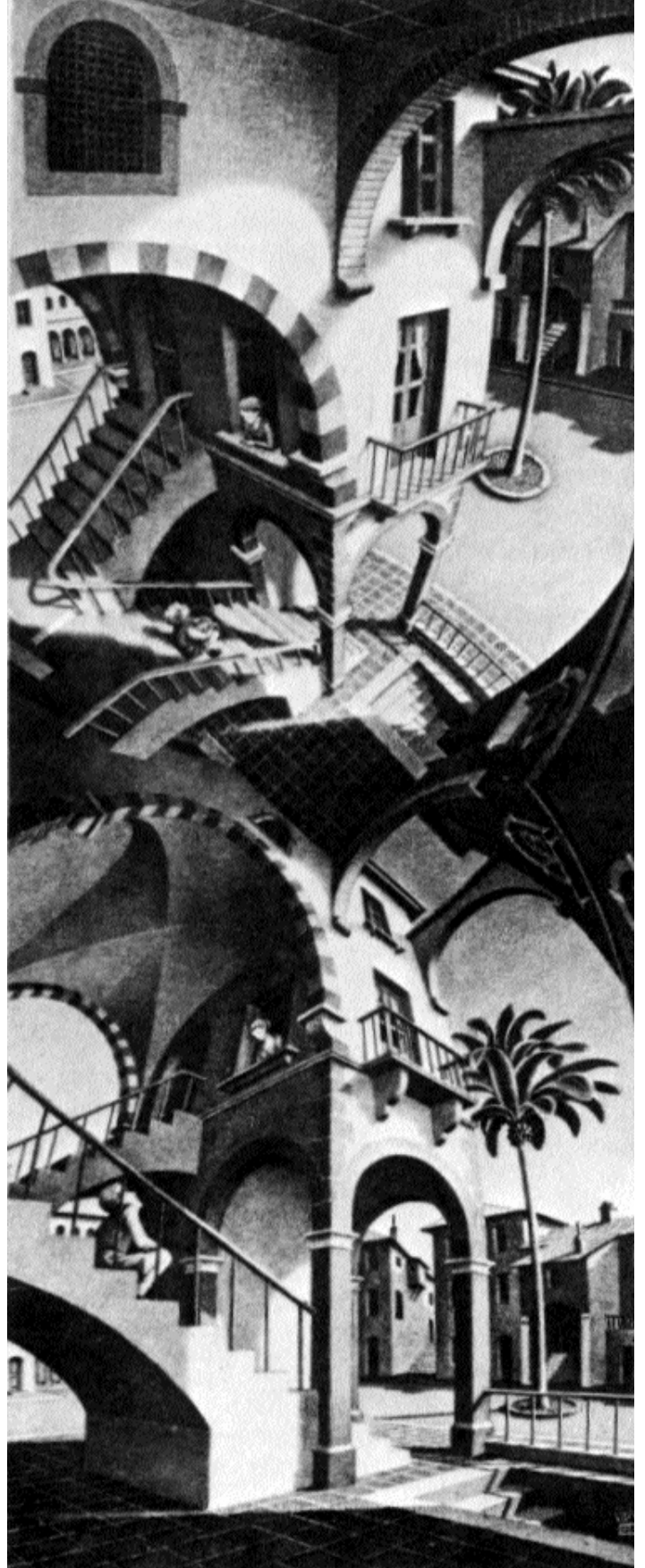
Zoals beloofd, hierbij de openingszin van *Der Tod des Vergil*, “een van de mooiste openingszinnen van de wereldliteratuur” volgens Prof. dr. Van Reijen:

Stahlblau und leicht, bewegt von einem leisen, kaum merklichen Gegenwind, waren die Wellen des Adriatischen Meeres dem kaiserlichen Geschwader entgegengeströmt, als dieses, die mählich anrückenden Flachhügel del kalabrischen Küste zur Linken, dem Hafen Brundisium zusteuerte, und jetzt, da die sonnige, dennoch so todesahnende Einsamkeit der See sich ins friedvoll Freudige menschlicher Tätigkeit wandelte, da die Fluten, sanft überglänzt van der Nähe menschliche Seins und Hausens, sich mit vielerlei Schiffen bevölkerten, mit solchen, die gleicherweise dem Hafen zustrebten, mit solchen, die aus ihm ausgelaufen waren, jetzt, da die braunseligen Fischerboote bereits überall die kleinen Schutzmolen all der vielen Dörfer und Ansiedlungen längs der weißbespülten Ufer verließen, um zum abendlichen Fang auszuziehen, da war das Wasser beinahe spiegelglatt geworden; perlmuttern war darüber die Muschel des Himmels geöffnet, es wurde Abend, und man roch das Holzfeuer der Herdstätten, sooft die Töne des Lebens, ein Hämmern oder ein Ruf von dort hergeweht und herangetragen wurden.

H. Broch, *Der Tod des Vergil*

TOT SLOT

BEELD MANIPULATIE

Colofon

Hoofdredactie: Claartje van Sijl

Eindredactie: Cindy de Hoop

Vormgeving: Carlo Ierna

:De redactie

!Is hard op zoek naar nieuwe leden

De Filosoof Nr. 12 Maart 2001
oplage: 500

De deadline voor Nr. 13 is 1 April

Kopij kan ingeleverd worden via de *De Filosoof*-Folder in *Students General*, het postvakje bij de administratie of e-mail aan de.filosoof@phil.uu.nl

De redactie behoudt zich het recht voor om ingezonden artikelen te wijzigen of in te korten.

Uitgave van de FUF & de Faculteit Wijsbegeerte
Heidelberglaan 8
CS Utrecht 3584